

Odšel je še nekdo, ki ga bodo dela preživela

VID PEČJAK

Nedavno sva dr. Muskom preštevala še živeče velike psihologe. Tiste največje, v športnem jeziku bi rekli, iz prve kategorije. Ugotovila sva, da jih skorajda ni več. Pred nekaj leti so preminuli Piaget, Rogers, Skinner in Guilford. Strinjala pa sva se, da vsaj trije od živečih sodijo v njihov krog: Raymond Cattell, Hans Eysenck in Charles Osgood. Čeprav so sodbe o njih križajo, pa ni nobene dvoma, da so vnesli v psihologijo nova, svojska pojmovanja, ki so v temeljih oblikovala ali preoblikovala psihološko znanost. Trojica sodi tudi med najbolj citirane psihologe na svetu. Medtem ko je Hans Eysenck še vedno aktiven, pa o Cattellu kot psihologu zaradi nedavne možganske kapi lahko govorimo samo še v preteklem času. Seveda so tu še drugi veliki psihologi, npr. Albert Bandura, Neal Miller, Hans

Thomae, Erik Erikson, vendar sodijo bolj v drugo kot prvo skupino. Vsi so stari vsaj 70 in večina čez 80 let. Svoje mesto v psihologiji pa so si pridobili, ko so imeli kakih 40 let.

Zdi se, kot da veliki psihologi izginjajo. Vendar se psihološka spoznanja množijo naprej, v resnici še hitreje kot poprej, a so bolj posledica številčnosti kot genialnosti posameznikov in bolj rezultat teamskega kot individualnega dela. Nekaj podobnega opazamo tudi v drugih znanostih.

Pred kratkim je umrl Charles Egerton Osgood. Vest o njegovi smrti nas je dosegla šele po dveh mesecih. Umrl je v 74 letu starosti v bolnišnici blizu Champaigna, univerzitetnega središča v ameriški državi Illinois, v katerem je preživel večino svojega življenja. Rodil se je leta 1916 v Somervillu, študiral je, kot je navada v ZDA, na več ameriških univerzah, največ diplom, med njimi tudi doktorat, pa je pridobil na slavni univerzi Yale, kjer je imel odlične učitelje. Malokdo ve, da je Osgood med 2. svetovno vojno vadil letalce in mornarje. Že leta 1949 je začel učiti psihologijo na Univerzi v

Illinoisu v Champaignu, kjer je ostal do upokojitve, če ne upoštevamo leta, ki jih je preživel kot gostujoči profesor na raznih univerzah Amerike.

Univerza v Illinoisu leži sredi ogromnih koruznih in pšeničnih polj, ki se razprostirajo malone od kanadske do mehiške meje (morda je to eden od razlogov, da se posebno odlikuje agronomska fakulteta). V svojem enoletnem bivanju v Champaignu sem le enkrat odšel na izlet v okolico. Dve uri smo vozili skozi koruzna polja in se nato obrnili nazaj. Kolega iz Finske je resignirano menil: "Koruzna puščava." Pravzaprav bolj puste pokrajine še nisem videl. Če potuješ skozi Panonijo proti Budimpešti, vidiš v daljavi vsaj majhne gričke in položne vzpetine. V Južnem Illinoisu pa ni nič takega. Zemlja je ravna, kot da bi jo bil bog začrtal z ravnilom. Noben gozd in nobena reka ne seka enoličnosti. Vendar je ta zemlja prav čudežno rodovitna in hektarski donos naj bi bil največji na svetu, kar pa izletnik spozna kvečjemu pa nenavadno velikih storžih.

Toda južni Illinois ima nekaj, kar imajo malokje na svetu: eno največjih in najbolj opremljenih univerz s 4000 profesorji in raziskovalci in 30.000 študenti. Na njej je poučevalo nekaj nobelovih nagrajencev. Ima Osgood in imela je Charlesa Osgooda, ki je, podobno kot večina velikih psihologov (npr. Wundt, James, Maslow), privlačil psihologe z vsega sveta.

Charles Osgood je bil osem let direktor Inštituta za komunikacijske raziskave pri Univerzi v Illinoisu, potem pa do upokojitve vodja Centra za komparativno psiholingvistično, ki deluje v sklopu inštituta. Center je izvajal, usmerjal in koordiniral veliko mednarodnih psiholingvističnih raziskav (tudi iz bivše Jugoslavije). Večina je opisana v zborniku "Cross-cultural universals of affective meaning" (1975); med uredniki je tudi Osgood.

Ni mogoče na nekaj straneh opisati in oceniti številne empirične raziskave, razprave in knjige, jih je napisal Charles Osgood. Gotovo ga lahko prištevamo med najbolj plodovite in ustvarjalne psihologe. V mlajših letih se je uveljavil s svojim modelom psihičnega transferja, zakoni adaptacije, študijami sinestezij, teorijo pojmov in še marsičem, kar lahko preberemo na straneh knjig iz obče, eksperimentalne in kognitivne psihologije.

Leta 1953 je izšla Osgoodova obsežna, 800 strani dolga knjiga "Method and theory in experimental psychology", ki je bila vsaj deset let temeljni učbenik na ameriških in mnogih evropskih univerzah. Pred njo sta izšli samo dve podobni knjigi: leta 1938 Woodworthova "Experimental psychology" in leta 1951 Stevensova "Handbook of experimental psychology". Takšne knjige pomenijo pravcato mamutsko delo. V njih so zbrani vsi pomembni eksperimentalni podatki od Fechnerjevih eksperimentov do izida knjige. Osgoodu pa je pisanje take knjige omogočilo, da je do "obisti" spoznal probleme psihologije, kar je bilo temelj za njegovo kasnejše, izvirnejše delo.

Charles Osgood je danes znan predvsem po svoji teoriji pomena in po metodi semantičnega diferenciala.

Pred desetletji so v psihologiji prevladovale subjektivistične teorije pomena, po katerih naj bi različne ideje, notranja skustva ali predstave povezovale znak in signifikat (to, kar znak označuje). Behavioristi in pozitivistična psihologija so jim nasprotovali, češ da so to nejasni pojmi, ki jih ni mogoče operativno opredeliti. Subjektivistične teorije so skušali nadomestiti s teorijami pogojevanja, po katerih naj bi bil pomen samo pogojni refleks na znak, ki je enak odgovoru na signifikat. Te teorije pa niso mogle razložiti številnih zapletenih psiholoških procesov, npr. mišljenja. Poleg tega sta reakciji na znak in signifikat samo izjemoma enaki.

V takšnem "Zeitgeistu" se je pojavil Charles Osgood s svojo "reprezentacijsko mediacijsko teorijo pomena". Izrazil jo je s stavkom: "Vzorec dražljajev, ki ni objekt, postane znak tega objekta, če povzroči v organizmu mediacijsko reakcijo, ki je del celotnega vedenja, katerega zbudi objekt, in če povzroči samostimulacijo, ki sproži reakcije, katere se ne bi pojavile brez poprejšnjih asociacij vzorca dražljajev z objektom" (Osgood 1953). Po Osgoodu se iz celotnega reakcijskega kompleksa izluščijo ločljive komponente, ki se lahko pojavijo tudi brez signifikata. Pomembno je, da zahtevajo čim manjšo potrošnjo energije. Z mehanizmom ojačevanja se mediacijske reakcije selekcionirajo in reducirajo. Redukcija gre lahko tako daleč, da postane mediacija zgolj kortikalni proces. Vzemimo Osgoodov primer, besedo "kladivo". Pri otroku se še pojavljajo prvotne reakcije, npr. stiskanje prstov in dviganje roke, pri odraslem pa samo najmanjše mišične in žlezne reakcije ali pa le ustrezen živčni proces.

Kasneje je Osgood svojo teorijo pomena izpopolnil in jo razširil na razne psihološke procese, zlasti učenje, mišljenje, govor in jezik. V sedemdesetih letih je v ameriškem jezikoslovju prevladala teorija generativne gramatike in Osgood jo je povezal s svojo teorijo pomena. Mediacijske komponente je poenačil s semantičnimi potezami, na podlagi katerih so semantične enote vkodirane v dolgoročni spomin. Enote se potem vključujejo v jezik na podlagi sintaktičnih pravil.

Osgood je kasneje posegel tudi v jedro teorije generativne gramatike. Sintaktična pravila naj bi se razvila iz zaznavanja okolja. Sintaksa, ki naj bi bila po nazorih generativnih gramatikov "vrojena", izvira po Osgoodu iz predjezikovnih izkušenj.

Že dete zaznava okolje v enotah, ki, denimo, ustrezajo osebkju, povedku in predmetu. Zanimivo je, da so do podobnih ugotovitev prišli nekako neodvisno od Osgooda tudi psiholigvisti, ki so znani kot "generativni semantiki".

Šli bi predaleč, če bi na tem mestu opisovali številne, izvirne in sofisticirane eksperimente, s katerimi je skušal Osgood dokazati svoje teze. V nekaterih je uporabljal nevrološke metode, v drugih psihološke lestvice in v tretjih jezikovne preizkušnje, večkrat je uporabljal zapletene elektronske aparate. Nikoli se ni omejeval samo na angleščino, temveč je preizkušal razne jezike, med njimi tudi slovenščino.

Charles Osgood pa je v psihološkem svetu bolj znan po tehniki "semantični diferencial", ki je posebna grafična lestvica s sedmimi stopnjami. Na vsaki strani lestvice sta bipolarna pridevnika, ocenjevalec pa napravi znak tam, kjer mu najbolj ustreza. Bipolarnih pridevnikov imamo v besednjaku ogromno. Mnogi pomenijo enake značilnosti. Zato je Osgood izvedel faktorsko analizo odgovorov in dobil tri pogloblitve faktorje: faktor evaluacije (npr. lestvica prijeten neprijeten), faktor potence (npr. lestvica velik - majhen) in faktor aktivnosti (npr. lestvica hiter - počasen). Najmočnejši je faktor evaluacije. V obsežni medkulturni študiji v dvajsetih deželah je Osgood s sodelavci odkril enake faktorje, čeprav so se lestvice nekoliko razlikovale. V angleščini je bila npr. najbolj nasičena s faktorjem aktivnosti lestvica hiter počasen, v srbohrvaščini pa živ - mrtev.

Osgood je menil, da so temeljni trije faktorji medkulturni zato, ker so sestavni del človekove emocionalne narave. Faktorje so povezovali s Wundtovimi dimenzijami počutkov in Hipokratovimi temperamenti. Osgood je celo domneval, da faktorji (s številnimi podfaktorji) ustrezajo komponentam mediacijskega reprezentacijskega procesa, kar pa nikoli ni bilo zanesljivo dokazano.

Semantični diferencial naj bi meril konotativni pomen besednih in drugih znakov. Kasneje pa so z njim merili stališča, osebnostne značilnosti, poklicna nagnjenja,

potrošnikove interese, skratka, postal je eno od najbolj razširjenih merskih sredstev v psihologiji in drugih družbenih vedah.

Zunaj Amerike malokdo ve, da se je Osgood intenzivno ukvarjal tudi s politično psihologijo. Ne samo s tem, da je pomagal sestavljati govore McCartyju, demokratskemu kandidatu za ameriškega predsednika (ki ga ne smemo zamenjati z "zloglasnim" McCartyjem petdesetih let) in da je sodeloval v mirovniških gibanjih v šesdesetih in sedemdesetih letih (kar morda niti ne sodi v politično psihologijo), temveč s svojo "hipotezo o postopnih in recipročnih iniciativah pri zmanjševanju napetosti". Osgood je trdil, da je obstoj človeštva ogrožen. V privatnih razgovorih s svojimi sodelavci je često rekel, da človek ne bo dočakal leta 2000. O svojih mračnih predvidevanjih je začel pisati knjigo "Mankind in 2000", ki pa je nikoli ni končal. Menil je, da se morajo znanstveniki aktivno upreti tej nevarnosti. Po njegovi hipotezi naj bi vsaka stran, ki se udeležuje spopada, v drobnih korakih in po domnenjenem vrstnem redu recipročno popuščala, kar naj bi na koncu privedlo do miru. Njegova hipoteza naj bi impresionirala predsednika Kennedija, ki naj bi jo bil uporabil med kubansko krizo, ki so jo rešili z odstranitvijo sovjetskih raket. Osgood jo je predlagal tudi za rešitev vietnamske vojne. Nehote se vsiljuje vprašanje, ali bi jo bilo mogoče uporabiti za rešitev srbsko - hrvaške vojne.

Osgood je bil dolga leta predsednik Ameriškega psihološkega združenja, prejel je več znanih ameriških nagrad, izvolili so ga tudi za člana ameriške Nacionalne akademije znanosti. Toda vse to zanj ni bilo pomembno in na podlagi teh odličij bi dobili povsem napačno sliko o njem. O Osgoodu kot človeku lahko veliko povem zato, ker sem skoraj leto dni delal na njegovem inštitutu v Champaignu in še kasneje več let sodeloval pri njegovih projektih.

Za svojo delovno spretnost se moram v veliki meri zahvaliti prav Charlesu Osgoodu. Na njegovem inštitutu za komunikacijske raziskave je delo teklo gladko, po vnaprej določenem redu, raziskovalci so bili polni entuziazma, strokovne diskusije so tekle nenehoma; ne samo na delovnem mestu, temveč tudi drugje, npr. ko smo skupaj obedovali ali večerjali ali ko smo se dobivali na privatnih srečanjih (party). Diskusije so bile nadvse živahne, včasih smo se skregali, toda preden smo se razšli, smo bili spet prijatelji. O strokovnih vprašanjih je vsakdo lahko imel povsem svoje mnenje, čeprav je bil Osgood nehote in celo proti svoji volji za nas avtoriteta.

Osgoodov inštitut je bil verjetno narodnostno najbolj mešan inštitut v ZDA. V njem si srečal raziskovalce, štipendiste in asistente z vseh delov sveta. Posebno veliko jih je bilo iz Azije. Na inštitutu so bili eno, dve ali tri leta, nato so odšli drugam. To je pripomoglo k velikemu "kroženju" informacij. Vsakdo je prihajal s svojimi idejami. Preden bi se poenotile, se je "moštvo" zamenjalo. Stalni sodelavci inštituta so bili pravzaprav samo štirje. Iz nekdanje Jugoslavije smo bili pri njem M. Jovičić iz Beograda, nato jaz in potem G. Opačić iz Beograda.

Dnevni red dela v inštitutu je bil takle: okoli desetih je prišel k nam Osgood. Najprej je imel individualna posvetovanja z vsakim, ki je to želel. Nato smo se dobili v majhni predavalnici, kjer je eden od raziskovalcev poročal o napredovanju pri svoji tezi, drugi pa smo diskutirali. Enkrat ali dvakrat na teden smo imeli strokovni kolokvij. Povabljeni predavatelji so imeli za nas ustrezna strokovna predavanja, če pa teh ni bilo, smo jih pripravili sami. Člani inštituta smo se nasploh držali veliko skupaj. Poleg teh predavanj smo hodili še na predavanja oddelka za psihologijo, včasih tudi oddelkov za lingvistiko in filozofijo. Prostega časa pravzaprav ni bilo. Izbrali smo ga za strokovne razgovore.

Osgood je bil vedno poln izvernih idej. Če je prišel kdo k njemu s premalo izvorno idejo, jo je samo nekoliko obrnil in iz nje naredil izvorno. Pri tem je bil zelo radodaren. Svojim ljudem je pomagal tudi v drugače. Ko sem mu nekaj let kasneje pisal, da bi rad prišel predavat v ZDA, sem čez mesec dni dobil povabilo univerze v Illinoisu. Ni treba posebej poudariti, da je bil eden od najboljših predavateljev, kar sem jih poslušal v svojem življenju. Na njegova predavanja so hodili tudi ne psihologi in diskusije so se vleklo še dolgo potem, ko je bilo predavanja konec.

Po tem opisu bi morda kdo sodil, da je bil Osgood vedra, optimistična in družabna oseba. Pa ni bilo tako. Osgood je bil eden od "najtežjih" ljudi, kar sem jih srečal v življenju. Imel je napade hude depresivnosti, zaradi česar ga več dni ni bilo na spregled, če pa je prišel, je zamoril vse okoli sebe. V tem stanju se je pogosto zatekal k pijači. Znal je bil nevljuden in nesramen. Na elitno gostijo je npr. prišel s psom, na nekem srečanju s študenti pa se je celo stepel. Težko je presoditi, kaj je bilo vzrok takemu ravnanju. Včasih je rekel, da obupuje nad usodo človeštva, najbrž pa so k njegovemu stanju prispevali tudi odnosi v družini. Menim, da je ves čas, ko sem bil pri njem v Illinoisu, neizmerno trpel, kar je le s težavo prikrival.

Charles Osgood je bil trikrat v Ljubljani. Prvikrat se je ustavil na svoji poti v Beograd in tedaj je imel na oddelku za psihologijo zanimivo predavanje o svojih študijah s semantičnim diferencialom. Drugič je bila v Ljubljani konferenca njegovega srednjeevropskega raziskovalnega teama. Tretjič pa smo skupaj z Gordano Opačić načrtovali nekaj raziskav, ki naj bi jih izvedli v Sloveniji. Osgoodov inštitut je imel pogodbo o sodelovanju z inštitutom za filozofijo in sociologijo v Ljubljani.

Leta 1985 so prenehala prihajati njegova pisma. Zvedeli smo, da ima možgansko obolenje (Korsakov sindrom). Ničesar več ni mogel ohraniti v spominu. Leta 1986 sem srečal v Honoluluju nekega njegovega sodelavca iz Champaigna in ga vprašal, zakaj ne odgovarja niti na voščila. Rekel je: "Verjemite mi, da tega ni več sposoben."

Odšel je še nekdo, ki ga bodo dela preživela.

LITERATURA:

- Osgood C. E., *Method and theory in experimental psychology*, N. Y., Oxford University Press, 1953.
 Osgood C. E., Sebeok T. A., *Psycholinguistics. A survey of theory and research problems*, Bloomington, Indiana University Press, 1954.
 Osgood C. E., Suci G. J., Tannenbaum P. H., *The measurement of meaning*, Urbana, University of Illinois Press, 1957.
 Osgood C. E., *An alternative to war and surrender*, Urbana, University of Illinois Press, 1962.
 Osgood C. E., May W. H., Miron M. S., *Cross-cultural universals of affective meaning*, 1975.